

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINING MOLIYAVIY RESURLARINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Obidov Mashhad Ismoiljon o'g'li

ANNOTATSIYA

Kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning manbalaridan biri bu – xalqaro moliya tashkilotlari va chet el banklari tomonidan ajratilayotgan mablag'lar hisobidan ochilayotgan kredit liniyalari hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan tarkibiy o'zgarishlar yirik sarmoyalarni talab qiladi. Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining moliyaviy resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, moliyaviy menejment, hisob, soliq, daromad.

Kichik biznesni rivojlantirish va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgani holda uning taraqqiyotini ta'minlash, milliy iqtisodiyotdagi salmog'ini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Ularni taraqqiy toptirishda mazkur sub'ektlarning bugungi kun talabi darajasidagi zamonaviy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish darajasiga tayanilishiga erishish lozim. "Buning uchun ularni rivojlantirishning yangi manbalari, ham chet el investitsiyalarini keng jalb qilish hisobiga, ham ichki manbalar, bank kreditlari hisobiga doimo kashf etib borilishi darkor". Bu siyosatning asosiy maqsadi, nafaqat, kichik biznes sub'ektlarining miqdor jihatdan o'sishini ta'minlash, balki ularning faoliyat samaradorligini oshirishdan iboratdir. Mazkur jarayonlarda ularni imtiyozli asoslarda kreditlash eng asosiy bo'g'in bo'lib maydonga chiqadi. Bunda kichik biznes sub'ektlarini kreditlash markazida tijorat banklarining ular bilan o'zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan munosabatlari o'rin egallaydi. Mazkur munosabatlarning uzoq muddatli jarayonlar negiziga asoslanishi kichik biznes investitsiya loyihalarini kreditlash tizimi shakllanishiga imkon beradi. Bugungi kunda davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimi tarkibida kichik biznes vakillari o'z faoliyatlarini tashkil etish, rivojlantirish va kengaytirish uchun imtiyozli kreditlardan foydalanishda quyidagi imkoniyatlarga egalar. Aholi bandligini ta'minlashning xududiy va maqsadli dasturlariga xizmat ko'rsatuvchi banklar bilan kelishilgan holda kiritilgan yuridik shaxslarga Ish bilan ta'minlashga ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari

hisobidan yangi ish o'rinlarini yaratishga maqsadli kreditlar 50000 AQSh dollarining so'mdagi ekvivalentigacha bo'lgan miqdorda beriladi. Byudjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari hisobidan ishlab chiqarishni kengaytirish va faoliyatini rivojlantirish maqsadlari uchun kichik biznes sub'ektlarini mikrokreditlash bank marjasi qo'shib hisoblanadigan imtiyozli foiz stavkasi asosida amalga oshiriladi. Ushbu mikrokreditlarga doir imtiyozli foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasiga nisbatan qat'iy foizlarda belgilanadi.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning 13 foizini tashkil etadi, mamlakatimizda ish o'rinlarining 14 foizi, yalpi ichki mahsulotning 58 foizi ushbu tarmoqda yaratilmoqda. Taqqoslash uchun, Rossiya Federatsiyasida bu ko'rsatkich mos ravishda 13% va 14%, Evropa Ittifoqida esa 18% va 20% ni tashkil qiladi. O'zbekistonda kichik korxonalarining ulushi umumiy korxonalar sonining 7-9 foizini, iqtisodiy ko'rsatkichlari esa o'rtacha 26 foizni tashkil etadi. Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar sonida kichik o'rta biznesning ulushi 14 foizni, yuridik shaxs maqomiga ega kichik korxonalar 50 foizni tashkil etadi. Ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining asosiy ulushini kichik biznes tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, kichik biznesning (mikro, kichik, o'rta) Evropa Ittifoqi yalpi ichki mahsulotidagi ulushi o'rtacha 60% ga proportsionaldir. Kichik biznes rivojlanishining xorijiy davlatlar darajasida sezilarli darajada sekinlashuvining asosiy sabablaridan biri moliyaviy resurslarning, ayniqsa, o'z mablag'larining yetishmasligi, bank kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining yuqoriligi va tartiblarning murakkabligi, tashqi bozorda mahsulotlarga talabning yetarli emasligi va barqaror iqtisodiy vaziyatdir. sharoitlar. Bu omillarning aksariyati tashqi muhitga bog'liq bo'lib, jahon bozori talablariga mos ravishda shakllanayotganini hisobga oladigan bo'lsak, ichki moliyaviy resurslarning taqchilligini kamaytirish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish bevosita biznes jarayonlari va moliyaviy boshqaruv usullarini reinjiniring qilish samarasizligidan dalolat beradi. Bu holat kichik biznes faoliyati samaradorligini oshirishda menejmentning moliyaviy jihatlari alohida e'tibor berishni talab qiladi. Samarali, yaxshi tashkil etilgan va sifatli moliyaviy boshqaruv tizimi moliyaviy barqarorlik va kichik biznesning rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, mamlakatimizda kichik biznes subyektlari faoliyatida, xususan, moliyaviy boshqaruvni tashkil etishda ilg'or boshqaruv usullaridan foydalanish takomillashtirilmoqda. Bu muammolar kichik korxonalarining ichki bozorni mahalliy mahsulotlar bilan to'ldirish imkoniyati yetarli emasligi, ishlab chiqarish texnikasi va texnologiyalari samaradorligining pastligi, shuningdek, mahsulotlarni bozorga chiqarishdagi qiyinchiliklar va natijada bu sohaga yo'naltirilgan investitsiyalarning qaytarilishida namoyon bo'lmoqda. Yuqoridagi holatlar kichik korxonalarining samarali ishlashiga imkon bermaydi. Ularni bartaraf

etish va samaradorligini oshirish bo'yicha vazifalarni amalga oshirish ko'p jihatdan moliyaviy boshqaruv usullari va jarayonlarini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Yuqoridagi masalalar qatoriga kichik biznesda moliyaviy menejment usullarini qo'llash, ularni takomillashtirish, jumladan, iqtisodiy faoliyatning tanlangan sohasida moliyaviy boshqaruv usullarining joriy holati, samaradorligi, samaradorligini baholash, moliyaviy boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish kiradi. barqarorligi va mualliflik takliflarini rivojlantirish Asosan, kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi ulushini yanada oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga davlatimiz tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PQ 4947-sonli Prezident qarorining "Taraqqiyot va liberallashtirish" muhim ustuvor yo'nalishining 3.4-bandi. iqtisodiyot", xususiy mulk, huquqlarni himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada mustahkamlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish". Unga ko'ra, istiqbolli loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish masalalari. tadbirkorlik va innovatsiyalar sohasida malakali boshqaruvchi va ekspert kadrlar tayyorlash ko'zda tutilgan. Shuni ta'kidlash joizki, kichik biznes sub'ektlari tomonidan xorijiy tajribadan foydalanish kelgusi 10 yilda mamlakatimiz aholisini sezilarli darajada oshirish, turmush darajasi va farovonligini oshirish imkonini beradi. , kichik biznesning rentabelligini oshirish va iqtisodiyotdagi o'zgarishlarga moslashish i nflyatsiya va o'tish davri. erkin bozor kursiga, moliyaviy boshqaruv usullarini yanada takomillashtirishni talab qiluvchi global pandemiya oqibatlari bilan bog'liq yangi iqtisodiy sharoitlarga tasniflash.

Xususiy tadbirkorlarning xomashyo resurslaridan foydalanish imkoniyati, birinchi navbatda, bunday mahsulotlarni birja va yarmarka savdolarida sotish hajmini ko'paytirish hisobidan sezilarli ravishda kengaytirildi. Masalan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan 3,3 trillion so'mlik xomashyo va materiallar sotib olindi, o'sish 6,5 foizni tashkil etdi. Bitimlarning 95 foizi birja savdolariga to'g'ri keldi Shu bilan birga, tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni birja orqali sotish hajmi 18 foizga o'sib, 1,4 trillion so'mga etdi. Birjada tuzilgan bitimlarning umumiy hajmida tadbirkorlar va kichik biznes sub'ektlarining hissasi o'tgan yilda 66 foizni tashkil etgan bo'lsa, joriy yilda bu ko'rsatkich 8 foizga ko'tarilgani kuzatildi. 19 Jahonda davom etayotgan iqtisodiy inqirozga qaramay, O'zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlari ta'minlanayotganligi qayd etildi. Mamlakatimiz bugungi kunda iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan davlatlar orasida jahonda beshinchi o'rinni egallab

turganligi va bu xalqaro hamjamiyat va xalqaro moliya institutlari tomonidan munosib ravishda yuqori baholanmoqda. Joriy yilning 9 oyi yakunlari bo'yicha mamlakatning yalpi ichki mahsuloti 8,0 foizga o'sdi. Davlat byudjeti profitsit bilan ijro etildi. Inflatsiya darajasi prognoz parametrlardan oshmadi. Ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishni rag'batlantirish va ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga doir kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi yil sayin oshib, 53,3 foizdan ko'proqni tashkil etmoqda. So'nggi yillarda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi oshib bormoqda. O'zbekistonning mustaqillikka erishishi o'zbek xalqining asriy orzularining amalga oshishiga va mamlakatimizning yuksalishiga, iqtisodiyotimizning kompleks rivojlanishiga, uning tarkibini kengaytirishga va takomillashtirishga, xalq farovonligini oshirishga va aholining erkin, farovon xayot kechirishiga keng imkoniyatlar yaratdi. Ma'lumki, sobiq SSSR da umumittifoq mehnat taqsimoti ta'sirida har bir iqtisodiy rayon va har bir ittifoqdosh respublika ma'lum bir kompleksga ixtisoslashgan edi. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti pahta kompleksiga ixtisoslashgan edi va bu yerda paxta ishlab chiqarish, uning mahsulotlarini qayta ishlash va unga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlar rivojlangan edi. Shuning uchun, respublika iqtisodiyotining bir tomonlama rivojlanganligi natijasida, sobiq ittifoq respublikalari orasidagi kooperatsiya aloqalarining barbod bo'lishi oqibatida iqtisodiyotning holati keskin yomonlashdi, ya'ni iqtisodiyotning sanoat va boshqa tarmoqlarida mahsulot ishlab chiqarish keskin kamayib ketdi, birinchi darajali zaruratga ega bo'lgan mahsulot yetishmasligi sezilaboshladi va aholining turmush darajasi pasayaboshladi. Tabiiyki, kuchli iqtisodiy potencialga ega bo'lgan, yer qa'rida ko'plab miqdorda Mendeleyev jadvalining deyarli barcha elementlari bo'lgan, juda qulay tabiiy-iqlimiy sharoitga, rivojlangan kommunikatsiya vositalariga va iste'dodli kadrlarga ega bo'lgan O'zbekiston sharoitida bunday ahvolga rozi bo'lish mumkin emas edi. Mamlakatimizda 2011 yilni "kichik biznes xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinishi davlatimizning xo'jalik yurutishning eng samarali shakli bo'lgan kichik biznesni jadal sur'atlar bilan rivojlantirishga ustuvor vazifa sifatida qarab, unga turli xil imtiyozlar berib kelayotganligi natijasidir. Berilayotgan imtiyozlar ichida alohida o'rinni soliq imtiyozlari tutadi. Buni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "Soliq yukini, birinchi navbatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun sezilarli darajada pasaytirish ko'zda tutilmoqda. Ular uchun yagona soliq to'lovi stavkasi 6 foizdan 5 foizgacha pasaytirildi,- deb aytgan fikrlari ham tasdiqlab turibdi. Ma'lumki har bir fanning o'z predmeti, ya'ni o'zining o'rganish obyekti bo'ladi. Masalan, "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining predmeti bo'lib soliq va ularga tenglashtirilgan majburiy

to'lovlarning iqtisodiy mohiyatini, ularning davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi rolini, O'zbekiston Respublikasining mustaqil soliq siyosati va soliq tizimini, soliq turlari bo'yicha imtiyozlarni hamda soliqlarni hisoblash va byudjetga to'lash mexanizmini o'rganish xizmat qiladi. "Kichik biznes va hususiy tadbirkorlikni soliqqa tortish" fanining predmeti huddi "Soliqlar va soliqqa tortish" fanining predmeti kabi bo'lib, faqat kichik biznes va hususiy tadbirkorlik misolidir. Soliq mexanizmi deganda soliq tizimini soliq amaliyotiga tadbiq etish tushuniladi. Soliq mexanizmi o'z ichiga pul muomalalari yoki soliq amaliyotini o'rganishni oladi va soliqqa tortish bilan bog'liq bo'lgan soliqlarni tashkil etuvchi barcha soliq elementlari yig'indisini o'rganishga xizmat qiladi. Bu yerda pul muomalalari soliq to'lovchilar, ya'ni kichik biznes va hususiy tadbirkorlik subyektlari hamda davlat (soliq yig'uvchilar) o'rtasida amalga oshiriladi.

Kam xarajat hisobiga yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyati, yirik biznes kirib bora olmaydigan bozor segmentlarini egallay olish qobiliyati, ayniqsa, xizmat ko'ratish sohasida va uncha katta bo'lmagan mahalliy resurs bazalarini o'zlashtirishda juda qulay tashkiliy shakl ekanligi kichik biznesni rivojlantirishning ahamiyati beqiyosligini ko'rsatadi. Shu sababli ham kichik biznesni jadal rivojlantirish masalasi mahsulot ishlab chiqarishni mahalliyashtirish, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va shuningdek, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish masalalari bilan chambarchas bog'langan. Kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning manbalaridan biri bu – xalqaro moliya tashkilotlari va chet el banklari tomonidan ajratilayotgan mablag'lar hisobidan ochilayotgan kredit liniyalari hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan tarkibiy o'zgarishlar yirik sarmoyalarni talab qiladi. Hozirgi kunda O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda, kichik biznes korxonalarida amalga oshirilayotgan loyihalarni moliyalashtirishda xorijiy kredit liniyalari katta ahamiyatga ega. Xorijiy kredit liniyalari hisobidan kreditlar, kichik biznes subyektlariga eksportga mo'ljallangan va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar, qishloq xo'jalik mahsulotlarini va boshqa xom ashyo resurslarini qayta ishlashni hamda boshqa kundalik ehtiyojdagi xalq ite'moli tovarlarini ishlab chiqarishni nazarda tutadigan investitsion loyihalarga beriladi. Chunki eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish uchun kichik biznes korxonalarini ishlab chiqarishga eng yangi texnika va texnologiyalarni joriy etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev YO.A., Qoraliev T.M., va boshqalar "Bank ishi". O'quv qo'llanma - B.M.: T.: "Iqtisod-Moliya", 2009. - 576 b.
2. Bobakulov T.I. Milliy valyutaning barqarorligi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007.–184 b.

3. Boltaboev M.R., Qosimova M.S. va boshqalar. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. –T.: TDIU, 2010y. 240 b.
4. Vaxobov A.V, Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Moliya”, 2010. - 174 b.
5. Jumaev N.X. O‘zbekistonda valyuta munosabatlarini tartibga solish metodogiyasini takomillashtirish.T. “Fan va texnologiya”,2007y.286b